

РЕЦЕНЗИЯ

на проф. д.и.н. Анна Гопалджикова
за дисертацията
на Надежда Панайотова

за присъждане на образователната и научна степен "доктор"

"Деформации на публичната и сценична реч-отражение на
кризата в обществото"

Изборът на Надежда Панайотова да се спре върху тази актуална тема рефлектира към един наистина наболял проблем на нашата съвременна култура. Принос на дисертацията са както изборът на актуалната тема, така и задълбоченото аналитично проучване, направените изводи и предложени мерки за преодоляване на негативните явления. Във фокуса на вниманието попадат публичните медии - телевизия, радио, преса, както и театъра и киното, тъй като те имат пряко и мощно влияние върху говорната култура на населението.

Дисертацията се фокусира върху причините за деформациите в речта на публичните личности, които ни залива от политическите трибуни, масовите медии, театралните сцени и киноекраните в годините на демократичния преход. В хода на изследването Надежда Панайотова поставя наболели въпроси и в процеса на аргументиран и задълбочен анализ търси отговорите им. Нанася ли вреда неспазването на правоговорните закони от политици, журналисти, като пример за подражание? Как духовната криза на ценностите в обществото се отразява на

младото поколение? Как вечните кризи на обществото да бъдат разглеждани като стимул за позитивни промени? Какви стъпки могат да бъдат направени за усвояване на българската фонетика съобразно книжовния език? Какви са обществените нагласи към езиковата култура у нас изобщо? Как българският театър и театралното обучение могат да съдейства за реабилитиране на езиковата култура?

В уводната глава Надежда Панайотова обръща внимание върху един съществен проблем на съвременната обществена ситуация у нас, който определя състоянието на криза, а именно: грамотност и образование са разгледани като пряко свързани и взаимно зависими с морала и етиката на общуването.

В същата уводна глава прави впечатление и декларирането на основните хипотези, които предстоят да бъдат доказани:

Заниженото ниво на книжовната реч в публичното пространство е в пряка връзка с кризата в ценностната система на посттоталитарното общество.

Езиковите деформации се подхранват от „модерните“ ТВ риалити и шоу програми и някои съвременни преводи на западна драматургия.

Според мен тези хипотези попадат директно върху кризисните точки и са добър ориентир в процеса на анализа. Имам само една забележка, която се отнася до израза "някои съвременни преводи на западна драматургия". Разделението

на драматургиите, а и на каквито и да е културни явления на "западни" и "източни" е отживелица от периода на желязната завеса, несъвместим със съвременната представа за глобалния свят, в който живеем днес. В този смисъл би било по-точно да се спомене буквалното и безогледно пренасяне на англоезични думи, наименования, речеви модели и др. като се има пред вид, че английският език е общопризнат като най-широко използван за комуникация в международен план, особено що се отнася до така наречените "малки езици и култури", каквито са нашите.

Първата глава представя подробно и компетентно характеристиките на езика в теоретичен и исторически план, динамиката на отношението между диалектите в България и книжовния език, конфликтните ситуации и примирения между чуждите думи и българската лексика, между жаргона и книжовния език.

Втората глава "Характерни белези на словото в политическия и обществен живот в периода на криза" Надежда Панайотова представя политическия аспект на промените, които се извършват с езика в периоди на криза. Тя уместно се насочва към анализа на актуалните за темата техники за манипулация чрез медиите и прави заключението, че в кризисни за обществото периоди политическите манипулации се фокусират върху езика на емоциите, превръщайки го в мощно средство за провокация на обществени вълнения и катаклизми. Асоциативната връзка, която налага примерът с Глаголицата и смисловата логика на нейното възникване подчертава пагубното влияние на

загубената приемственост върху езика.

Следващата подглава разглежда речевите характеристики на тоталитарния строй. Надежда Панайотова прави изчерпателен анализ на промените и деформациите, които са извършени с речта под въздействие на политическата диктат през периода 1944 - 1989 г. От една страна деформациите са белязани от масовото навлизане на русизмите в българския език. Същевременно книжовният език в този период е изрично определен за официален на всички публични нива. Доколко последното може да се разглежда като отрицателен и като положителен процес в областта на промените? У мен остана впечатление за неяснота по отношение на термина "интелектуализация" на езика. Защо стандартизацията е определена като "интелектуализация"? Направени са логични сравнения между подчиняването на стандартизиращи правила в тоталитарната епоха и в прехода към демокрация след 1989 г., между въвеждането на термини, характерни за тоталитарната система и термини, които налагат съвременните изисквания за политическа коректност. Това, което ги обединява, действително е своеобразна стандартизация, но тя по принцип е характерна за тясната специализация на езика, каквато е фразеологията на обществено-политическото говорене. Предполагам, че термина "интелектуализация" е използван в дисертацията като официално въведена през тоталитарното време формулировка. Панайотова споменава, че интелектуализацията на словото е проектирана и в съветската комунистическа доктрина за журналистиката, но е нужно, според мен, да се даде обяснение, тъй като

интелектуалното усилие по принцип е противоположно на стандартизацията.

Третата подглава насочва вниманието към речевата култура на "Новото време", имайки пред вид периода след 1989 г. Панайотова проследява процеса на еуфорично освобождаване на езика на политическите оратори на демократичната власт от диктата на тоталитарната фразеология. Дисертацията се занимава с динамиката на медийния език и стил. През този фокус "новият" език е видян като отражение на ново мислене за обществото, за историята, за перспективата на развитие на страната ни. Но и в новите обществени условия отражението на политиката върху езика неизбежно води до нови деформации. Причините са открити в популизма, ниската култура, безогледното пренасяне на чужди речеви модели, имитация на непринуденост, неофициалност, спонтанност. Дисертацията отбелязва вредното въздействие върху речевата култура на населението, което копира дословно деформираните словесни форми. Узаконява се нарушаването от много важни граматически правила на нашия език, както и снижаването на стила на говорене в медийната среда, породено от серийното разпространение на жаргонни думи и изрази. Дисертацията обръща специално внимание върху медийния език, който след 1989 г. става неконтролируемо немарлив, неграмотен, агресивен, циничен, а това дава моментално отражение върху нивото на националната култура. Заслужена е критиката към "замърсяването" на обществената атмосфера, а заедно с това и на езиковата култура от риалити форматите на телевизията.

Третата глава, озаглавена "Сценичната реч – специфична форма на словото в условия на публичност", се разглежда спецификата на сценичното слово, върху работата със студентите в занятията по правоговор и върху състоянието на речта в театъра и киното. Тук Надежда Панайотова намира един точна теоретична платформа, от която да се отгласне към своето изследване и разглежда влиянието на сценичната реч върху зрителя в два плана - говорната техника и смисловия пласт на текста. Зависимостта между тях съдържа цялостната картина на театралната култура на един спектакъл.

В потглавата, посветена на работата със студентите в обучението по правоговор Надежда Панайотова споделя наблюденията на своя професионален опит, съпоставяйки теорията с практиката. Тясно професионалните анализи на процесите и изводите от тях имат приносен характер именно с извличането на теория от практиката.

Последната подглава е посветена на наболелите проблеми на съвременната реч в българския театър и киното. Медиите са посочени като един от основните вредители на сценичната реч. Въздействието на това, бих го нарекла токсично влияние, нарушава "надежевнения характер" на театралната реч, на която основателно обръща внимание Панайотова, използвайки цитирания термина на Еуженио Барба. Така се отнема авторитета на словото като духовна ценност.

Имам една забележка към термин, употребен още в заглавието на подглавата. Речта е определена като "постмодернистична"- мисля, че тук един прецизен поглед върху определението, съотнесено като влияние върху езика

може да открие известна неточност. Явления в областта на сценичния говор, определени като постмодерни в някои от посочените случаи са израз на предпочитание към определена естетика, а в други са просто неконтролируема неграмотност и най-често желание за спечелване на публика с по-ниска култура, което би трябвало да бъде отчетливо разграничено. В този смисъл мисля, че постмодерното като често преекспонирано определение в театралната теория, и тук не е намерило точното си място.

До голяма степен проведените от Панайотова и приложени към изследването анкети със специалисти и граждани, подкрепящи изложените от нея тези обогатяват дисертацията с различни гледни точки и натрупан професионален опит.

Въз основа на изложените до тук предимства на дисертационния труд и неговия приносен характер, предлагам научното жури да присъди на Надежда Панайотова образователната и научна степен "доктор".

21. 02. 2019

Подпис:

(проф. д.и.н. Анна Топаджикова)